

સત્સંગ પ્રદીપ

SATSANG PRADEEP

દર મહીનાની ૨૨મી તારીખે નડીઆદથી પ્રકાશિત થતું
શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળનું માસીક મુખપત્ર

Published from Nadiad on 22nd of every Month
Monthly Publication of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal

વર્ષ : ૬
Year : 6

૨૨ - ઓક્ટોબર - ૨૦૨૧
22 - OCTOBER - 2021

અંક : ૬
Issue : 6

આજીવન લવાજમ		સત્સંગ પ્રદીપ		
દેશમાં	રૂા. ૨૫૦-૦૦	વર્ષ : ૬	અનુક્રમણિકા	અંક : ૬
છૂટક નકલ	રૂા. ૫-૦૦			
		ક્રમ	લેખ તથા લેખક	પૃષ્ઠ
<p>“સત્સંગ પ્રદીપ” માં આજીવન લવાજમ, ભેટ, “શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળ” ના નામે ડ્રાફ્ટ/ચેક તથા સરનામાં ફેરફાર અંગે નીચેના સરનામે મોકલવા વિનંતી. પંકજભાઈ ડી. ભટ્ટ ૩૦૪, સીલ્વર સ્કવેર એપાર્ટમેન્ટ, ૬૪, શ્રીનગર સોસાયટી, દિનેશમીલ રોડ, વડોદરા-૩૮૦૦૨૦. મો. : ૯૭૨૪૩૧૮૩૭૨</p>		૧. આજનો સુવિચાર		૩
		૨. એકેશ્વરવાદ - ઇશ્વરલાલ લાભશંકર પંડયા		૪
		૩. સારા દેશકાળનું સેવન - દયાળુશ્રી નાથજીભાઈ શુક્લ		૧૧
		૪. સંત - અમૃત - ઉપદેશ		૧૪
<p>“સત્સંગ પ્રદીપ” માં લેખ મોકલવા માટે “તંત્રી”ને કાર્યાલયના સરનામે મોકલવા વિનંતી.</p>				
<p>નોંધ : સર્વે સભ્યો અને “સત્સંગ પ્રદીપ”ના ગ્રાહકોને જણાવવાનું કે ‘www.satsangsalila.com’ વેબસાઈટ ઉપર પણ ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ દર માસે પ્રકાશિત કરવામાં આવશે.</p>				
<p>-: કાર્યાલયનું સરનામું :-</p> <p>‘ગુરૂકૃપા’, ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ - ૩૮૭૦૦૧.</p>				
<div style="display: flex; justify-content: space-between;"> વર્ષ : ૬ : અંક : ૬ ૨૨-૧૦-૨૦૨૧ ૨ ઓક્ટોબર-૨૦૨૧ સત્સંગ પ્રદીપ </div>				

શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ! સેવામુક્તિશ્ચગમ્યતામ્ !

સત્સંગ પ્રદીપ

(ટ્રસ્ટ રજિ. નં. ખેડા એ/૨૧૯૭)

આદ્ય પ્રણેતા : પ. પૂ. મોટાભાઈશ્રી ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યા
માનદ્ તંત્રી : અશ્વિનભાઈ બાબુભાઈ શાહ

સં. ૨૦૭૭ આસો • કાર્યાલય : 'ગુરુકૃપા', ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧ • ઓક્ટોબર - ૨૦૨૧ • અંક : ૬

આજનો સુવિચાર

“.....શ્રદ્ધાવાનને જ્ઞાનઅનુભવ - અમૃત સિદ્ધિ વગેરે
દિવ્યગુણો મળે છે. શ્રદ્ધાહીન ગમે તેવો વિદ્વાન કે લક્ષ્મીવાન
હોય તો પણ તે અજ્ઞાન અને નાદાન છે. માટે તેને આપણા
ઇષ્ટદેવ શ્રીજી મહારાજને વિષે નિષ્ઠા રાખશો ને રખાવશો
- જેથી એ નિષ્ઠાવાળો સદૈવ, સર્વત્ર, સર્વપ્રકારે સુખી રહે.....”

નોંધ : આ લેખ અ. નિ. ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના લેખ સંગ્રહ “નિમિત્ત માત્ર” માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

જગતમાં સંપ્રદાયો તો ઘણા છે. તે દરેકમાં કંઈને કંઈ વિશિષ્ટતાઓ પણ હોય છે. પણ તે સર્વમાં, બગવાન શ્રી સહજાનંદસ્વામીએ પ્રવર્તવિલા શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની કેટલીક વિશિષ્ટતાઓ ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવી છે. એ વિશિષ્ટતાઓ એના ચાર પ્રધાન લક્ષણો-પ્રત્યક્ષવાદ, એકેશ્વરવાદ, સદાચાર પ્રધાન જીવનરીતિ અને પૂર્ણકામત્વની ભાવનામાં સમાયેલી છે. એ ખરું છે કે, આ લક્ષણો વ્યક્ત કરવા માટે વપરાયેલા શબ્દો નવા નથી, પણ સંપ્રદાયમાં તેનો જે અર્થ કરવામાં આવ્યો છે તે ખરેખર વિશિષ્ટ અને વિરલ છે. આ વિધાનની પ્રતીતિ માટે, સંપ્રદાયની પરિભાષામાં આ શબ્દોનો શો અર્થ થાય છે તેનો વિચાર કરવો યોગ્ય થશે: દા. ત. ‘પ્રત્યક્ષવાદ’ શબ્દ લઈએ. આંખ વડે પ્રત્યક્ષ દેખાય એજ સાચું અને બીજું બધું ખોટું, એવો એ શબ્દનો અર્થ થતો નથી. સત્શાસ્ત્રોમાં પરમાત્માના પરાત્પર જે સ્વરૂપનું નેતિનેતિ શબ્દથી વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે અને જે સ્વરૂપ, મન વાણીને અગોચર છે એમ કહેવામાં આવેલું છે, તે પરમાત્માનું પરોક્ષ સ્વરૂપ છે. જેમ પ્રત્યક્ષ અન્ન અને પાણીની પ્રાપ્તિ સિવાય, અન્ન અને પાણીનું માત્ર વર્ણન વાંચવા કે સાંભળવાથી માણસની ભૂખ અને તરસ સંતોષાતી નથી, તેમ એ પરોક્ષ સ્વરૂપના જ્ઞાનની વાતો કરવાથી યા તેની ભક્તિ અને ઉપાસના કરવાથી મોક્ષ મળતો નથી. મોક્ષ માટે તો, માણસે એ પરોક્ષસ્વરૂપને પ્રત્યક્ષ સમજી કરીને ભક્તિ ઉપાસના

કરવી જોઈએ. અર્થાત્, સ્વભક્તજનોના લાલનપાલન અને પ્રસન્નતાર્થ, તેમજ અનેક જીવોના કલ્યાણ અર્થે, પરાત્પર પુરુષોત્તમનારાયણે ધારણ કરેલું પ્રત્યક્ષ માનવ સ્વરૂપ, અથવા તેમણે પ્રતિષ્ઠિત કરેલું અર્ચા સ્વરૂપ અને સત્શાસ્ત્રોમાં જુદા જાદા શબ્દોમાં જુદી જુદી રીતે વર્ણવેલું પરોક્ષ સ્વરૂપ, એ બંને સ્વરૂપો એક, અભિન્ન અને દિવ્યાતિદિવ્ય છે એવા નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાનયુક્ત બની પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની ભક્તિ ઉપાસના કરવી એજ, સંપ્રદાયના પ્રત્યક્ષવાદનો રહસ્યાર્થ છે. જેમ પ્રત્યક્ષવાદ શબ્દ, એના સામાન્ય અર્થ કરતાં સંપ્રદાયનાં શાસ્ત્રોમાં મૂળભૂતરીતે જુદા અર્થમાં વપરાયેલો છે, તેમ બીજા ત્રણ શબ્દો પણ વિશિષ્ટ અર્થમાં વપરાયેલા છે. એ ત્રણ પૈકી “એકેશ્વરવાદ”નો આપણે અત્રે સંક્ષેપમાં વિચાર કરીએ.

એકેશ્વરવાદ એટલે સામાન્ય રીતે તો, “ઈશ્વર છે અને તે એકજ છે,” એટલો જ અર્થ થાય છે. A N E d p A i Monotheism કહે છે. જગતનાં બધાં સત્શાસ્ત્રો, ખાસ કરીને ભારતીય ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં સત્શાસ્ત્રોનો એ પ્રધાનમંત્ર છે. વેદ, ઋક્, યજુષ, સામ અને અથર્વ-એ ચાર વેદ, ભારતીય ધર્મ, સંસ્કૃતિ અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં આદિ શાસ્ત્રો ગણાય છે. તેમાં “ઈશ્વર છે અને તે એક જ છે”, એવા એકેશ્વરવાદનું ખૂબ સુંદર રીતે પ્રતિપાદન કરેલું છે. વેદો યતુર્મુખ એટલે ચાર વિભાગયુક્ત કહેવાય છે: સંહિતા, બ્રાહ્મણ, આરણ્યક અને ઉપનિષદ એ એના વિભાગો છે. તેમાં સંહિતા વિભાગમાં સૂર્ય, અગ્નિ,

વરુણ, મરુત્, ઇન્દ્ર વગેરે દેવોની પરમતત્ત્વ તરીકે સ્તુતિ કરેલી છે. આ સ્તુતિગાનનો માત્ર વાચ્યાર્થ ગ્રહણ કરીને, કેટલાક પાશ્વિમાત્ય પંડિતોએ અને તેમના શબ્દને બ્રહ્મવાક્ય માનીને ચાલનારા કેટલાક ભારતીય વિદ્વાનોએ, “વેદમાં એકેશ્વરવાદનું નહિ, પણ અનેકેશ્વરવાદ, જેને અંગ્રેજીમાં Polytheism કહે છે તેનું જ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે,” એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરેલો છે. પણ એ માન્યતા બરાબર નથી, એવો હવે ઘણા લોકો સ્વીકાર કરે છે. વેદમંત્રોના ઋષિઓને એ મંત્રોના રચયિતા કે કર્તા કહેવામાં આવતા નથી, પણ દષ્ટા એટલે seers -જોનારા કહેવામાં આવે છે. એ મંત્રદષ્ટાઓએ, એ દેવોના સ્થૂળ સ્વરૂપને લક્ષમાં રાખીને નહિ, પણ તેમાં અંતર્યામી સ્વરૂપે રહીને જગત્કાર્ય માટે તેમને પ્રેરણા અને શક્તિ આપનાર પરમતત્ત્વ પરમાત્માને જોઈ, વિચારી અને અનુલક્ષીનેજ એ સ્તુતિગાન કરેલું છે. વેદોના ઉપનિષદ્ વિભાગમાં પણ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ‘એકમેવાદ્વિતીય’ છે એવું ઠેર ઠેર કહેવામાં આવેલું છે. આ ઉપરથી સહજ સ્પષ્ટ થશે કે, એકેશ્વરવાદ એ ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રાચીનતમ મત છે.

પણ પાછળથી, અનેક કારણોને લીધે, “ઇશ્વર છે અને તે એક છે”, એ માન્યતામાં કેટલીક વિકૃતિઓ દાખલ થયેલી જણાય છે. અને પરિણામે, “ઇશ્વર છે પણ તે અનેક છે”, અથવા “ઇશ્વર એક છે અને તેજ જગતમાં જડ ચેતન સર્વરૂપે થયેલો છે”, અથવા “ઇશ્વર એકજ છે અને તે દૂરસુદૂર કોઈ અગમ્ય અગોચર સ્થાને વસેલો નથી પણ, તમારા અંતરમાં જ રહેલો છે અને તે તમે પોતેજ છો,” એવી વિચિત્ર માન્યતાઓ જગતમાં પ્રચલિત થયેલી છે. વળી કેટલાક એવું પણ માને છે કે, ઇશ્વર છે પણ તમારા કર્મના ફળ આપવા નવરો બેઠો નથી; માણસનાં કર્મનું ફળ, તો કર્મ પોતેજ આપે છે. અથવા જગતના કર્તૃત્વ સાથે ઇશ્વરને કંઈજ લેવાદેવા નથી;

જગત તો સ્વયંસંચાલિત જેવું છે, તે કોઈ અકળ રીતે સ્વયંચાલ્યા કરે છે; અથવા જગત એવી વિષમતાઓ અને વિચિત્રતાઓથી ભરેલું છે કે, એવા વિષમ અને વિચિત્ર જગત માટે, ઇશ્વરને કારણભૂત કે પક્ષકાર ગણવા, એ કરતાં તો ઇશ્વર નથી એમ માનવું એજ વધારે યોગ્ય છે. જુદા જુદા પુરુષોએ જુદાં જુદાં શાસ્ત્રોમાં ઇશ્વરનું જુદી જુદી રીતે વર્ણન કરેલું છે; કોઈ બે પુરુષોએ કે કોઈ બે શાસ્ત્રોએ ઇશ્વરનું જે વર્ણન કરેલું છે તેમાં સામ્યતા કરતાં અસામ્યતાજ વધારે જણાય છે. જેને જેમ ફાવ્યું તેમ જેનું વર્ણન કર્યું હોય એવા ઇશ્વરના અસ્તિત્વને માનવું, એ જરાયે બુદ્ધિગમ્ય લાગતું નથી. કેટલાક વળી એવું માને છે કે, જે કંઈ અસાધારણ ઐશ્વર્યયુક્ત હોય, અપ્રતિમ વિભૂતિમય હોય યા કલ્પનાતીત ચમત્કૃતિપૂર્ણ હોય, તે બધું ઇશ્વર છે; અર્થાત્, ઇશ્વર એક નથી પણ અનેક છે. આમ “ઇશ્વર છે અને તે એક જ છે” એ સનાતન સત્ય સિદ્ધાંતમાં પાછળથી ફેરફાર થઈને “ઇશ્વર અનેક છે” અથવા “ઇશ્વર નથી” એવી માન્યતાઓ પ્રચલિત બનેલી છે. દેખીતી રીતે જ આ માન્યતાઓ બરાબર નથી.

આ ફેરફાર માટે ઘણાં કારણો આપી શકાય તેમ છે. સૌથી પહેલું કારણ તો “મુઝે મંડે મતિર્ભિન્ના” એ કહેવતમાં સમાયેલું છે. માણસ માણસની મતિ, રુચિ અને શક્તિ જુદી જુદી હોય છે; તે પ્રમાણે જ, તે ઇશ્વરના સ્વરૂપની ભાવના કરે છે. ઇશ્વર એક છે તેના બદલે અનેક છે, એ માન્યતા માટે આ કારણ ગણાવી શકાય. વળી માણસ, સહજ સ્વભાવે, ચમત્કારપ્રિય હોય છે. જગત ચમત્કારને નમસ્કાર કરે છે; તેથી જ્યાં જ્યાં કંઈ અસાધારણ ચમત્કાર જેવું જણાય ત્યાં એ તરતજ ઇશ્વરત્વનું આરોપણ કરે છે અને તેનું સેવન પૂજન કરવાનું શરૂ કરે છે. અનેકેશ્વરવાદના ફેલાવા માટે આ પણ એક કારણ ગણી શકાય. વળી માણસનું મન અતિચંચળ અને

ખૂબ અસ્થિર હોય છે. ઇષ્ટ આરાધ્ય ઇશ્વર-સ્વરૂપનો જે પ્રકારનો નિરૂત્થાન નિશ્ચય કેળવવો જોઈએ, તે એણે કેળવેલો હતો નથી; તેથી એના અંતરમાં ઇષ્ટઆરાધ્ય દેવના સ્વરૂપના નિશ્ચયમાં, અનિશ્ચયના ઘાટ વારંવાર થતા હોય છે. એટલે ઇશ્વર સર્વકર્તાહર્તા છે અને “એની મરજી વિના કોઈથી તરણું સરખુંય તોડી શકાતું નથી”, એવા નિશ્ચયનો એનામાં અભાવ વર્તતો હોય છે. એટલે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે તે બીજા ગમે તેનો આશ્રય કરતાં અચકાતો કે શરમાતો નથી. જગતમાં જે અર્ધદૃઢ અને અસ્થિર હોય છે, તેને જીવનમાં કદી સુખ કે શાંતિ મળતી નથી. તેની સ્થિતિ તો જેમ ધોબીનો કૂતરો નથી ઘાટનો ગણાતો કે નથી ઘરનો ગણાતો, તેમ ઘણી વિનાના ઢોર જેવી થાય છે, વળી માણસ સુધરેલો હોય કે અસંસ્કૃત હોય, પણ તેનામાં જાતજાતના વહેમો અને વિચિત્ર માન્યતાઓ વર્તતી હોય છે. એ વહેમો અને માન્યતાઓને તે વશ વર્તે છે અને જ્યાં એનું પોષણ યા નિવારણ થાય છે, ત્યાં એનું માથું ઝૂકી પડે છે. પણ ઇશ્વર અનેક છે એ માન્યતાના પ્રસાર માટે ખરું કારણ તો સંગ છે. જે પરમાત્માનો એકનિષ્ઠ જ્ઞાની ભક્ત નથી, પણ દંભાદિકનો ભક્ત છે તેવા પુરુષનો અને જે શાસ્ત્રમાં પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનું સમ્યક્ નિરૂપણ કરેલું નથી, પણ જ્યાં જ્ઞાન અને ભક્તિનો ઓપ આપીને માણસના મનને બહેકાવે અને તેને જગતના વિષયો તરફ જ ખેંચે તેવી વાતો યુક્તિપૂર્વક કરેલી હોય તેવાં શાસ્ત્રનો સંગ કરવાથી, માણસની ધર્મભાવના અને એક ઇશ્વરની નિષ્ઠા, વ્યભિચારિણી સ્ત્રીના જીવનમાફક, અનેક સ્વરૂપમાં વહેંચાઈ જાય છે. એટલે જાહેરમાં તે ઇશ્વર એક છે એમ બોલતો હોય છે, પણ અંતરમાં અનેક ઇશ્વરની આરાધના કરતો હોય છે; યા ઇશ્વર નથી એવું પણ પ્રચ્છન્ન રીતે માનતો હોય છે. અને પરિણામે, “Rolling stone gathers no moss” એ

અંગ્રેજી કહેવતમાં કહ્યું છે તેમ કોઈપણ પ્રકારની સંગીન અને નક્કર સિદ્ધિ વિના, જીવન વ્યર્થ વ્યતીત કરે છે.

અવતારવાદને પણ ઇશ્વર અનેક છે એવા પ્રચાર માટે આડકતરી રીતે કારણભૂત ગણાવી શકાય. સામાન્ય રીતે, એમ માનવામાં આવે છે કે, જ્યારે ધર્મની ગ્લાનિ થાય છે અને અધર્મનો અભ્યુદય થાય છે, ત્યારે યુગે યુગે ભગવાન અવતાર ધારણ કરે છે. ભગવદાવતારનો ખરો હેતુ તો સ્વભક્તોનું લાલનપાલન કરવું અને તેમને લીલાગાનની સામગ્રી પૂરી પાડવી એજ હોય છે. ભક્તોના લાલનપાલનના કાર્ય સાથે સંતોનું રક્ષણ, અસુરોનો નાશ અને અનેક જીવોનું કલ્યાણ એ કાર્ય આપોઆપ થાય છે. ભગવાનના અવતારો તો અસંખ્ય છે; જેવો સેવક, જેવું કાર્ય અને જેવું સ્થાન, તે પ્રમાણે ભગવાન અવતાર ધારણ કરે છે. ભગવાન અવતાર ધારણ કરે છે ત્યારે પોતાનું ઐશ્વર્ય છૂપાવીને, જેવો અવતાર તેવું અથવા તેથી ઓછું ઐશ્વર્ય પ્રગટ કરે છે. ભગવાને, અવતાર તરીકે ધારણ કરેલા સ્વરૂપદ્વારા જેવું ઐશ્વર્ય દાખવી જેવું કાર્ય કર્યું હોય તેનો, મુખ્યત્વે વિચાર કરીને, સત્શાસ્ત્રોમાં અવતારોના વિભાગ, પુરુષાવતાર, લીલાવતાર, ગુમાવતાર, કળાવતાર, અંશાવતાર, વગેરે વિભાગો ગણાવેલા છે. શરૂઆતમાં તો આ અવતાર સ્વરૂપો, પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમનાં જ સ્વરૂપો છે, એમ માનીને તેમની ભક્તિ ઉપાસના થતી હતી અને એજ સત્ય ને સ્વાભાવિક હતું. પણ પાછળથી ઉપર જણાવેલાં કારણોસર એમાં પણ વિકૃતિ દાખલ થઈ અને પરિણામે, એક અવતારના ઉપાસકો બીજા અવતારના ઉપાસકોને દા. ત. રામાવતારના ઉપાસકો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને તેમના ઉપાસકોને, વિષ્ણુના ઉપાસકો શિવ અને તેમના ઉપાસકોને, શિવના ઉપાસકો વિષ્ણુ અને તેમના ઉપાસકોને, એક દેવદેવીના ઉપાસકો બીજા દેવદેવીના ઉપાસકોને, ઉતરતા ગણવા લાગ્યા; એટલું જ નહિ પણ તેમની અવગણના અને નિંદા પણ કરવા લાગ્યા. ઇશ્વરતો

એક જ છે અને સ્વભક્તોની પ્રસન્નતા માટે એજ, જુદાં જુદાં સ્વરૂપો ધારણ કરે છે, આ સનાતન સત્ય સિદ્ધાંતને બદલે એમની આ પ્રકારની એક તરફી માન્યતા અને નીતિરીતિના પરિણામે, ઇશ્વર અનેક છે એવું સીધીરીતે પ્રતિપાદન થાય છે, એ હકીકત એ બધા ભૂલી ગયા. માનવજીવનમાં જાતજાતનાં ઝનૂનો એ વેગો કામ કરતા હોય છે, પણ તેમાં ધર્મઝનૂન સૌથી વધારે પ્રબળ હોય છે. જીવનમાં શાંતિ પ્રવર્તાવવી એજ ધર્મનો હેતુ હોય છે; પણ, ઇતિહાસ કહે છે કે, ખોટા ધર્મઝનૂને, જગતમાં હંમેશાં અશાંતિજ ફેલાવેલી છે અને પરમેશ્વરને ભુલાવી દીધા છે.

ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે વિ. સં. ૧૮૫૯ના માગશર માસમાં બાવીશ વર્ષની ભરયુવાન વયે, જ્યારે પ્રત્યક્ષ ધર્મધુર ધારણ કરી ત્યારે દેશના ધર્મજીવનમાં ચારે તરફ અનેકેશ્વરવાદ અને નાસ્તિકવાદનું સામ્રાજ્ય ફેલાયેલું હતું. વ્યક્તિ અને સમાજના આંતરજીવનમાં ઘર કરી બેઠેલા આ વાદોને નિર્મૂળ કરીને તેના સ્થાને એકેશ્વરવાદની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કેવી રીતે કરવી એ પ્રશ્ન ત્યારે ખૂબ મૂંઝવણ ભર્યો હતો. માનુષીમૂર્તિ ધારણ કરીને, સર્વલોકોને નયનગોચર વર્તતા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પોતેજ સર્વેશ્વર છે અને અત્યાર સુધી જે અવતારો થયા છે તે બધા એમનામાંથી જ ઉદ્ભવેલા છે અને અવતાર કાર્ય પૂરું થતાં, પાછા એમનામાંજ લીન થયેલા છે, એવો જાહેરમાં ઢોલ પીટીને માત્ર ઉદ્ઘોષ કરવાથી એકેશ્વરવાદની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા થાય તેમ ન હતું; સરમુખત્યારશાહી કે દંડનીતિના પ્રયોગથી એ થઈ શકે તેમ ન હતું; ધીરજ ધરીને ઉપદેશ આપવાથી પણ એ થઈ શકે તેમ ન હતું; દામદાનથી એ બની શકે તેમ ન હતું; તેમ રાજ્યાશ્રય કરીને તેનું દબાણ લાવવાથી પણ લોકોના મનનું પરિવર્તન થાય તેમ ન હતું. સંપ્રદાયનો ઇતિહાસ કહે છે કે, આ વિકટ પ્રશ્નનો ઉકેલ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પોતાના સર્વોપરિ, સર્વેશ્વર અને સર્વ અવતારના અવતારી

પદને શોભે એવી અદ્ભુત રીતે અતિઅલ્પ સમયમાં આણ્યો હતો. જાતજાતની માન્યતાઓ ધરાવતા લોકો અને વિદ્વાનો પોતેજ કબૂલ કરે કે ઇશ્વર અનેક નથી, પણ એકજ છે, એવો વિલક્ષણ માર્ગ એમણે અખત્યાર કર્યો. ધર્મધુર ધારણ કર્યા પછી બીજે જ મહિને, તે માંગરોળ પધાર્યા અને ત્યાં એમણે સંપ્રદાયના ઇતિહાસમાં જેને સમાધિ પ્રકરણ કહેવામાં આવે છે તે શરૂ કર્યું. ગમે તેનો ઉપાસક હોય, સ્ત્રી હોય કે પુરુષ હોય, પાત્ર હોય કે અપાત્ર હોય, યુવાન, વૃદ્ધ કે બાળક હોય, હરકોઈને એમનાં દર્શન, સ્પર્શ અને સંકલ્પ માત્રથી જ સમાધિ થવા લાગી. સમાધિમાં દરેકને પોતાના ઇષ્ટ આરાધ્યદેવના દર્શન થતાં: રામના ઉપાસકોને ભગવાન શ્રીરામચંદ્રનાં, કૃષ્ણના ઉપાસકોને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના, વિષ્ણુના ઉપાસકોને વિષ્ણુનાં, શિવના ઉપાસકોને શિવજીનાં, ગણપતિના ઉપાસકોને ગણપતિનાં, સૂર્યના ઉપાસકોને સૂર્યનાં, દેવીના ઉપાસકોને દેવીનાં, જૈનો હોય તેમને તીર્થંકરનાં, મુસ્લિમ હોય તેમને પયગંબરનાં અને નાસ્તિક હોય તેમને યમરાજનાં દર્શન થતાં; અને પછી પોતાનું એ ઇષ્ટ આરાધ્યસ્વરૂપ, સભામાં પ્રત્યક્ષ બિરાજેલા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના અલૌકિક માનુષી સ્વરૂપમાં લીન થઈ જતું એ જોતા હતા. સમાધિમાંથી જાગીને એકે કહ્યું કે, “આ મારા જ ઇષ્ટદેવ છે.” બીજાએ કહ્યું કે, “આ મારાજ ઇષ્ટદેવ છે”; એમ ત્રીજા, ચોથા પછી તો સર્વેએ પુલકિત હૃદયે અને ઉલ્લાસિત મુખે એમજ કહ્યું. આ પ્રકારના સ્વાનુભવના કારણે, દરેકને ખાત્રી થઈ કે, પોતાના ઇષ્ટ આરાધ્ય ઇશ્વર એક જ છે અને તે આ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણેજ પોતાના ઇષ્ટ આરાધ્યદેવનું ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સ્વરૂપ ધારણ કરેલું હતું. જોતજોતામાં, લોકો, ઇશ્વર એક અને તે ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પોતે જ છે એવું નિશ્ચિત રીતે માનવા લાગ્યા. અને “મારા ઇષ્ટદેવ સાચા અને ઊંચા અને તારા ઇષ્ટદેવ ખોટા નહિ તો ઉતરતા તો ખરાજ”

એવી વાતો અને માન્યતાઓને બદલે, “આપણા ઇષ્ટદેવ એક જ છે અને તે આ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ જ છે” એવું નિઃસંક માનવા લાગ્યા. આ સમાધિ પ્રકણની સર્વકોઈએ, સમજવાજેવી વિગતો સત્સંગિજીવન પ્ર. ૨, અ. ૪-૫માં આપેલી છે.

ત્યારે, માત્ર સામાન્ય જનતામાં જ ઇશ્વર અનેક છે એવી માન્યતા પ્રવર્તતી હતી એમ ન હતું, સારા ગણાતા વિદ્વાનો પણ એમ જ માનતા હતા. એ પંડિતો કહેતા,

“શ્વેતદ્વીપે ચ વૈકુણ્ઠે ગોલોકે બ્રહ્મપત્તને ।

મહાવૈકુણ્ઠલોકે ચ બદર્યા ક્ષીરસાગરે ॥

મળલે વીતિહોત્રસ્ય ભાસ્કરસ્ય ચ મળલે ॥

મિત્રં મિત્રં પુરાવિહ્ય બયમીશ્વરમીશ્વર ॥

શ્વેતદ્વીપ, વૈકુંઠ, ગોલોક, બ્રહ્મપુર, મહાવૈકુંઠ, બદરિકાશ્રમ, ક્ષીરસાગર, સૂર્યમંડળ, અગ્નિમંડળ, વગેરે સ્થાનોમાં ભિન્ન ભિન્ન પરમેશ્વર છે, એવું અમે માનીએ છીએ.” લોકોમાં અનેકેશ્વરવાદના ફેલાવા માટે પંડિતોની આ માન્યતા ખાસ કારણભૂત હતી. (સ.જી.૨, ૪૪, ૯૦-૯૧). વળી પંડિતો એમ માનતા હતા કે, યમનિયમાદિક સાત અંગોની સંપૂર્ણ સિદ્ધિ મેળવ્યા સિવાય, સમાધિ થવી શક્ય જ નથી; ઉપર જે સમાધિ પ્રકરણની વિગતો આપેલી છે તેમાં જેને સમાધિ થતી, તેણે તેની સિદ્ધિ માટે કોઈ સાધનો કરેલાં ન હતાં. તેથી એ સમાધિની સચ્ચાઈ માટે પણ તેમના મનમાં તર્કવિતર્કો અને શંકાઓ ઘૂંટાયાકરતી હતી. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ સંવત ૧૮૬૬ ની જન્મઘટના ઉપર અમદાવાદ પધાર્યા ત્યારે, એકાદશીને દિવસે, હાલ જેને નવોવાસ કહેવામાં આવે છે ત્યાં, એક વિશાળ સભા ભરાઈ હતી. એ સભામાં “ઇશ્વર અનેક છે” એવું પ્રતિપાદન કરવા અને “જે સમાધિ કરાવવામાં આવે છે તે સાચી સમાધિ નથી”, એવું સાબિત કરવાના ધરાદાથી ઘણા નૈયાયિકો, વૈયાકરણીઓ, મીમાંસકો, વેદાંતીઓ, મંત્રાંત્ર શાસ્ત્રીઓ, પુરાણીઓ, સાહિત્યાચાર્યો, વગેરે પણ આવ્યા

હતા. સભામાં હાજર રહેલા ઘણા માણસોને, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનાં દર્શન માત્રથી જ સમાધિ થઈ. એટલે પોતાની તકરાર રજૂ કરવાની આ વિદ્વાનોને આપો આપજ તક મલી ગઈ. એમણે ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણને સીધા બે પ્રશ્નો પૂછ્યા, “સમાધિ સહજ સાધ્ય હોતી નથી. જેમને સભામાં સમાધિ થયેલી છે એમ કહેવામાં આવે છે તેમણે કોઈ સાધનો કરેલાં નથી. એટલે આ સમાધિ સાચી છે એમ શી રીતે માની શકાય ? વળી સમાધિમાં એ બધા ખરેખર કંઈ જોતા હોય એમ માની શકાય તેમ નથી. એ બધા ખરેખર શું દેખે છે ?” ત્યારે સમાધિની યથાર્થતા અંગે જો રીતે પરીક્ષા કરવી હોય તે કરવાનું શ્રીજીમહારાજે તેમને કહ્યું. તેમણે જાદી જાદી રીતે ચાકસણી કરી જોઈ. તે ઉપરથી, એ લોકોને સમાધિ અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ છે તે ખરેખર સાચી છે, એવો તેમણે સ્વીકાર કર્યો તે પછી, પંડિતોની વિનંતીથી, શ્રીજીમહારાજે બધાને સમાધિમાંથી જગાડ્યા અને પછી, સમાધિના અનુભવો અંગે તેમને જે પ્રશ્નો પૂછવા હોય તે પૂછવાનું તેમને કહ્યું. પંડિતોએ દરેક માણસને અનેક પ્રશ્નો પૂછીને ખૂબ ઉલટ તપાસ કરી ત્યારે એ દરેકના અનુભવોની જુદી જુદી વિગતો, કે જે શાસ્ત્રસંમત હતી તે સાંભળીને તેમની નવાઈનો પાર ન રહ્યો.

કેટલાકે કહ્યું. “ગોલોકધામમાં અનેક ગોપ ગોપીઓથી વિંટળાયેલા રાધિકેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ અમે દેખ્યા”; કેટલાકે કહ્યું, “અનેક નિરન્નમુક્તોસહ શ્વેતદ્વીપવાસી વાસુદેવ અમે દેખ્યા”; કેટલાકે કહ્યું, “મહાવૈકુંઠધામમાં વિશ્વકેસનાદિ પાર્ષદોથી વિંટળાયેલા અને મહાલક્ષ્મીજીયુક્ત ભૂમાપુરુષ અમે દેખ્યા”; કેટલાકે કહ્યું, “નંદસુનંદાદિક પાર્ષદો અને લક્ષ્મીસહ વૈકુંઠમાં વિષ્ણુને અમે દેખ્યા”; કેટલાકે કહ્યું, “ક્ષીરસાગરમાં લક્ષ્મીજી જેમના ચરણકમળનું સેવન કરી રહ્યા છે એવા યોગેશ્વર અમે દેખ્યા”; કેટલાકે

કહ્યું, “બદરિકાશ્રમમાં તપ કરતા નરનારાયણ અમે દેખ્યા;” કેટલાકે કહ્યું, “સૂર્યમંડળના મધ્યમાં અતિ તેજોમય હિરણ્યમય પુરુષ અમે દેખ્યા;” કેટલાકે કહ્યું, “અગ્નિમંડળમાં દેદિપ્યમાન યજ્ઞપુરુષ અમે દેખ્યા;” પણ તે સાથે જ બધાએ કહ્યું કે, એ બધાં સ્વરૂપો અને આ સભામાં બેઠેલા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ, બન્નેને અમે અભિન્ન દેખ્યા; એ બધાં સ્વરૂપો એમનામાંથી ઉત્પન્ન થતાં અને પાછાં એમનામાં જ લીન થતાં અમે દેખ્યાં; અમારા જે ઇષ્ટદેવ છે, તેજ આ સભામાં બેઠેલા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ છે; એવું અમે જોયું. ઇષ્ટસ્વરૂપોના વર્ણનની જે વિગતો સામાન્ય જનતાએ, ખૂબ સ્પષ્ટ શબ્દો અને સહજ રીતે કહી તે સાંભળીને પંડિતોને ખાત્રી થઈ કે, સમાધિ સાચી છે; અને તેમાં તેમણે જે જોયું છે તે સાચું છે. તરતજ એ શાસ્ત્રી-પંડિતોએ સભામાં હાથ જોડીને કહ્યું, “અત્યાર સુધી અમે પોતે માનતા હતા અને લોકોને મનાવતા હતા કે અમુક લોકમાં જે રહેલા છે તેજ ઇશ્વર છે, બીજા ઇશ્વર નથી; વૈકુંઠલોકમાં વિરાજમાન છે તે જ સર્વેશ્વર છે, બીજા કોઈ ઇશ્વર નથી; ગોલોકમાં જે વિરાજમાન છે તેજ સર્વેશ્વર છે, બીજા ઇશ્વર નથી; એમ પરમેશ્વર ભિન્નભિન્ન અનેક છે; પણ અમારી એ માન્યતા ખોટી હતી. જુદા જુદા લોકોમાં, જુદા જુદા સ્વરૂપે રહેલા આપ એકલા જ સર્વ કારણના કારણ અને સર્વેશ્વર છો.” (સ.જી. ૨-૪૪-૯૨-૯૩). આમ અનેકેશ્વરવાદ, કે જેનાં મૂળ લાખ ઉપદેશ કરવાથી પણ લોકોના મનમાંથી ટળે તેમ ન હતાં, તે ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે સમાધિ પ્રકરણ દ્વારા દૂર કર્યાં. એટલું જ નહિ પણ અનેકેશ્વરવાદના સ્થાને, “एको हि देवो भक्तिधर्मात्मजः स्वामिनारायणः ।” એવા એકેશ્વરવાદનું સ્થાપન કર્યું. આમાં ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી વાત તો એ હતી કે, લોકો અને શાસ્ત્રી પંડિતોનો આ હૃદયપલટો, બહારના કોઈ દબાણ

કે લાલચના કારણે થયો ન હતો, પણ તેમના પોતાના જ અનુભવના પરિણામે તેમણે પોતે થઈને જ કરેલો હતો.

સંપ્રદાયની પરિભાષામાં, એકેશ્વરવાદનો અર્થ, ઇશ્વર છે અને તે એક જ છે એટલો જ થતો નથી; પણ તે ઉપરાંત તે ઇશ્વર એટલે ભક્તિ ધર્મના પુત્ર ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ થાય છે; પણ એ અર્થ અહીંયાં પૂરો થતો નથી. સમાધિ પ્રકરણ દ્વારા એ અર્થ વિસ્તારીને, ખાસ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે, લક્ષ્મીનારાયણ કહો, નરનારાયણ કહો, રાધાકૃષ્ણ કહો, સીતારામ કહો, મદનમોહન કહો, ગોપીનાથ કહો, વામન કહો, નરહરિ કહો, પણ એ બધાં સ્વરૂપો એક મેવાદ્વિતીય પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનાં જ સ્વરૂપો છે. કોઈના મનમાં અન્યભાવ ન જાગે તે માટે, ભગવાને એ સ્વરૂપોમાં “भेदो ज्ञेयो न सर्वथा” એવો સ્પષ્ટ આદેશ, શિક્ષાપત્રીમાં આપેલો છે (શિક્ષાપત્રી શ્લો. ૧૧૨). અવતારી શબ્દનો અર્થ પણ એજ થાય છે. અવતારી એટલે અવતાર ધારણ કરનાર. આ અર્થની સ્પષ્ટતા કરતાં, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે સ્વમુખે કહ્યું, “એ અક્ષરાતીત જે પુરુષોત્તમ ભગવાન છે તેજ સર્વ અવતારનું કારણ છે; અને સર્વ અવતાર, પુરુષોત્તમમાંથી પ્રગટ થાય છે અને પાછા પુરુષોત્તમને વિષે લીન થાય છે.” (વચનામૃતગ.મ.૧૩). આઉપરથી સંપ્રદાયની પરિભાષામાં એકેશ્વરવાદનો વિશેષ અર્થ એ થાય છે કે, ઇશ્વર છે અને તે એકજ છે અને તે ભક્તિધર્મના પુત્ર ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ છે; અને તેમનામાંથીજ સર્વ અવતારોનો પ્રાદુર્ભાવ થયો છે અને તેમાં જ એ સર્વલીન થાય છે; તેથી, તેમાં ઊંચનીચની ભેદદૃષ્ટિનું આરોપણ ન કરવું જોઈએ. જગતમાં પરમેશ્વર તો એકજ છે અને તે મારા ઇષ્ટદેવ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ છે અને બીજાં બધાંજ સ્વરૂપો મારા ઇષ્ટદેવનાં છે. પણ પતિવ્રતા સ્ત્રીની માફક માનવું ઘટેકે, એકેશ્વરવાદનો આ પરમસિદ્ધાંત

આશ્રિતોના જીવનમાં ઓતપ્રોત થઇ જાય તે માટે જ એમણે, “નારાયણ અને શિવજીમાં એકાત્મપણું માનવાનો (શિ. શ્લો. ૪૭)”, રસ્તામાં ચાલતાં શિવાલયાદિક દેવમંદિર આવે તો તે દેવનું આદરથી દર્શન કરવાનો (શિ. શ્લો. ૨૩)”, “વિષ્ણુ, શિવ, ગણપતિ, પાર્વતી અને સૂર્ય-આ પંચાયતન દેવને પૂજ્યપણે માનવાનો (સિ. શ્લો. ૮૪)” અને “જન્માષ્ટમી મહાશિવરાત્રી, ગણેશચતુર્થી, વગેરે પવિત્ર દિવસોનો વ્રતોત્સવ યથાવિધિ ઊજવવાનો (શિ. શ્લો. ૭૯)” ખાસ આદેશ આપેલો છે. આ સાથે જ એમણે “કોઇ દેવની, વેદની એટલે કે કોઇ સત્શાસ્ત્રની, કોઇ તીર્થની, કે કોઇ સંતની નિંદા કરવા યા સાંભળવાનો ખાસ નિષેધ પણ કરેલો છે.” (શિ.શ્લો. ૨૧). એ ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે છે કે, આ બધા આદેશો, નાના મોટા સર્વ આશ્રિતો માટે આજે પણ અવશ્ય પાલનીય છે.

સંપ્રદાયના એકેશ્વરવાદનાં ઉપર્યુક્ત પ્રધાન લક્ષણો ઉપરથી ફલિત થતાં બીજાં આનુષંગિક લક્ષણો પણ

સૌ કોઇએ જાણી સમજી લેવાં ઘટે છે: એકેશ્વરવાદનો ઉપાસક દઢ માને છે કે, જગતમાં ઇચ્છાશક્તિ, જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિનો આદ્યસ્ત્રોત એક માત્ર ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ જ છે; તે દઢ માને છે કે, તે એકલા જ કર્તા છે, તે એકલાજ સર્વને કર્મનું ફળ આપનાર છે, તે એકલાજ સર્વ કારણના કારણ છે, તે એકલા જ સર્વનું જીવન છે, પ્રાણના પણ પ્રાણ છે, તે એકલાજ સર્વના નિયામક છે અને અક્ષર પર્યંત સૌ કોઇ એમના નિયામ્ય છે, તે એકલાજ સર્વત્રવ્યાપક છે અને અક્ષર પર્યંત સૌ કોઇ એમના વ્યાપ્ય છે, તે એકલાજ સમર્થ છે અને અક્ષર પર્યંત સૌ કોઇ એમની આગળ અસમર્થ છે, તે એકલાજ સ્વતંત્ર છે અને અક્ષર પર્યંત સૌ કોઇ એમને વશ વર્તે છે; અને તે એકલાજ સર્વના સ્વામી છે અને અક્ષર પર્યંત સૌ કોઇ એમના દાસ છે. સંપ્રદાયના એકેશ્વરવાદનાં અતિસંક્ષેપમાં જણાવેલાં ઉપર્યુક્ત લક્ષણો, જેના જીવનમાં તાણાવાણાની માફક વણાઇ ગયેલાં છે, તેજ સાચો સ્વામિનારાયણીય સત્સંગી છે.

કેટલીક વખત સારું કરવા જતાં વિષયમાં બંધાઈ જવાય છે. વિષયનો પ્રસંગ જ એવો છે. માટે જ સારા દેશકાળાદિકનો યોગ રાખવા મહારાજે આજ્ઞા કરેલી છે. આ ઉપર મછેન્દ્ર અને શંકારાચાર્યના દષ્ટાંત આપ્યા.

ગોરખનાથના ગુરુ મછેન્દ્ર. તે કામરુ દેશમાં સ્ત્રિયા રાજ્ય હતું ત્યાં જઈ ચડ્યા. ત્યાંની રાણીને સ્ત્રીવર્ગનું અભિમાન હતું તે નષ્ટ કરી તેની વિનંતીથી તેના મહેલમાં રહ્યા અને રાગરંગમાં પડ્યા. તેમના શિષ્યે ગોરખે જાણ્યું કે ગુરુ ફસાઈ પડ્યા હશે એમ ધારીને તે વેષ બદલી રાજાના દરબારમાં ગાયક તરીકે જઈ ગુરુને ગાયન દ્વારા સમજાવી પાછા ફર્યા. તેના ગયા પછી ગુરુ તરત જ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા, પણ સાથે સોનાની બે પાટો જોળીમાં ઘાલીને લીધી. તે શિષ્યે જાણ્યું. ગુરુનું મન સોનામાં ભરાઈ રહ્યું છે તેથી તે બે પાટો શિષ્યે કૂવામાં નાખી દીધી. ગુરુને તે વાતથી ખોટું લાગ્યું ત્યારે શિષ્યે એવી અનેક પાટો પોતાની દિવ્ય શક્તિની બનાવી આપી. આમ ગુરુ ફસાઈ પડ્યા હતા.

ઠાસરાના નટવરલાલના ભાઈબંધની સ્ત્રી ગુજરી ગયાની વાત. તેમના ગુમાસ્તા આજે ઠાસરેથી ગાડીમાં આવ્યા. તેમની જોડે નીકળતાં વાત કરી કે સારાં દવાખાનામાં સારવાર થઈ એ સારું થયું કે મનને એમ ના રહ્યું કે સારા ઉપચાર થયા હોત તો બચી જાત. કર્તાહર્તા તો એક શ્રીહરિ છે પરંતુ માણસના મનમાં એવો ચણચણાટ રહી જાય છે. નિયમ તો એવો છે કે જે થવાનું તે થવાનું જ. કર્મ કરવાથી ધાર્યું ફળ મળતું નથી. એ તો કર્મફળ પ્રદાતા ભગવાન તેનાં પૂર્વકર્મ જોઈને જે ફળ આપે તે ખરું. ઘણા માણસો કમાવા માટે વેપાર કરે છે પરિણામે દેવાળાં કાઢે છે. જ્યારે ઘણાંકને સહજમાં સારું ફળ મળી

જાય છે. પ્રારબ્ધ શબ્દનો અર્થ દૈવ-દૈવ એટલે આપણાં પૂર્વ કર્માનુસાર દેવે કરેલો નિર્ણય. છતાં પૂર્વ કર્મને વેગળાં મૂકીને ભગવાન ફળ આપવા સ્વતંત્ર છે. કર્તુ-અકર્તુ-અન્યથાકર્તુ શક્તિ તેમની છે. ધણીનો કોઈ ધણી નથી. હાઈકોર્ટનો છેવટનો ચુકાદો ફેરવી નાખવાની સત્તા રાજાની છે. તે જે બોલે તે કાયદો. તેમ ભગવાન તો ધર્મ કર્તા-ધર્મ વક્તા-ધર્મ ધર્તા છે એટલે જે ચાહે તે કરવા સમર્થ છે. જોકે સામાન્ય બાબતમાં તે નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી. પરંતુ અન્યથા પરિણામ આપવું એ એમની મુનસફીની વાત છે. જે ભગવાનને શરણે રહે છે તેનાં પ્રારબ્ધ નષ્ટ થઈ જાય છે. ભગવાન તેનું બધી રીતે સાચવે છે. મુખ્ય વાત તેમને શરણે જવાની છે. અર્જુન શરૂથી જ તેમને શરણે ગયા અને શિષ્યસ્તેઽહં શાધિ માં ત્વાં પ્રપન્નમ્ ગીતા અધ્યાય ૭માં કહ્યું કે તરત તેને શરણે લઈ તેનો મોહ ટાળી નાખ્યો. જ્યારે યુધિષ્ઠિરની તેવી સ્થિતિ નહોતી તો મહાભારતનું યુદ્ધ પૂરું થયા પછી તેમને ઘણો સંતાપ થયો તે કૃષ્ણ ના ટાળી શક્યા. છેવટે ભીષ્મ પાસે લઈ ગયા ત્યારે શાંતિ થઈ. એ બધો બોધ મહાભારતના શાંતિપર્વમાં છે. અર્થાત્ એ છે કે શરણાગતપણું એ જ મુખ્ય સાધન છે કે જેને લીધે ભગવાનથી સર્વ પ્રકારે રક્ષણ થાય. મુક્તાનંદ સ્વામીએ એક ભજનમાં કહ્યું છે કે :

નાવકે કાગડી ગતિ ભઈ મેરી,
જહાં દેખું તહાં જળનિધિ ખારા.

એ ઉપર કાગડાની વાત કરી કે એક કાગડો હતો. તે સમુદ્રમાં વહાણ ઊભું હતું ત્યાં ખજૂરનાં વાઢિયાં હતાં; તેમાંથી ખજૂર ખાવામાં ગુલતાન થયેલો. એમ કરતાં વહાણ ઉપડ્યું તેની તેને ખબર રહી નહિ. વહાણ કિનારેથી દૂર ગયું એટલે તેણે ઊડવા માડ્યું પણ કેટલુંક ઊડે. ઊડે ઊડે ને થાકે અને વહાણ

ઉપર બેસે. આ રીતે તેની સ્થિતિ નિરાધાર થઇ ગઇ અને જ્યાં દેખે ત્યાં દરિયો. ઊડે તોય પાછો સઢ ઉપર આવી તે બેસે. એમ એનું વિશ્રાંતિસ્થાન એક સઢ જ થઇ ગયું. એમ 'મેરે તો એક તુમ હી આધારા' એમ જ્યારે થાય ત્યારે શ્રીહરિ સહાય કરે. ભગવાન કરે તે બીજાથી ના થાય. તે ઉપર નહુષ રાજાનો દાખલો આપ્યો. (સત્સંગીજીવન પ્રકરણ ૧૨માં એ વર્ણન છે.) ઇન્દ્રને બ્રહ્મહત્યા લાગી તેથી તેને કમળના વનમાં જઇ ભરાઇ રહેવું પડ્યું. તે વખતે અરાજકતા ના થાય તેને માટે મહર્ષિઓએ ભેગા થઇ ઇન્દ્રપદ ઉપર કોઇને સ્થાપવા વિચાર કર્યો અને નહુષને પસંદ કર્યો. નહુષ પૃથ્વી ઉપરનો રાજા; પણ તેની લાયકાત જોઇ તેને બોલાવ્યો. તેણે પોતાની અશક્તિ જાહેર કરી છતાં મહર્ષિઓએ કહ્યું કે તને અમે શક્તિ આપીશું અને તું જેના સામે જોઇશ તેની શક્તિ હરણ થઇ જશે એટલે તું નિષ્કંટક રાજ્ય ભોગવીશ. તેને ઇન્દ્ર બનાવ્યો. થોડા દિવસ પછી તેના રાજસ-તામસ ગુણ જાગ્રત થયા. ઇન્દ્રાણીને પરણવાની ઇચ્છા કરી. છેવટે ઇન્દ્રાણીએ યુક્તિ કરી કે તું કોઇ અપૂર્વ અને નવું વાહન કે જેને બ્રાહ્મણો વહન કરતા હોય તેવા વાહનમાં બેસીને અમુક મુદતની અંદર આવે તો હું તને વરું. કામવશ થયેલો નહુષ આંધળો થઇ ગયો. અને જે મહર્ષિઓએ તેને ઇન્દ્રપદ આપેલું તેમને જ પાલખી ઊંચકવા જોડ્યા. તેમાં અગસ્ત્ય ઋષિ મુખ્ય હતા. તેમણે સમુદ્રપાન કરેલું તેથી તેમનું પેટ મોટું, તે ઉતાવળા ચલાય નહિ. રાજાએ પાલખીમાંથી લાંબો પગ કરી, લાત મારી કહ્યું કે 'સર્પ સર્પ' એટલે કે જલદી ચાલો, જલદી ચાલો. એમ થતાં જ ઋષિએ શાપ આપ્યો કે 'તું જ સર્પ થઇને પડ.' રાજા સર્પ થઇ પડ્યો. ના રહ્યો સ્વર્ગનો અને ના રહ્યો મૃત્યુ લોકનો. આમ કામવશ થવાથી અધોગતિને પામ્યો. તેને ઋષિઓએ ઇન્દ્રપદ આપ્યું, પણ તે બિચારા તેના મનનું કિલ્મિષ ના કાપી શક્યા. અને જેમની કૃપાથી તેને તે પદ મળ્યું હતું. તેમની જ અકૃપાથી તે પદ નષ્ટ થયું.

ઋષિઓની શક્તિ કેટલી ? બહારનો બધો વૈભવ તેને આપ્યો, પણ તેના મનનો રોગ તે ના ટાળી શક્યા. એ તો ભગવાનનો શરણાગત જે થાય તેના દોષ ભગવાન પોતે જ ટાળે. બીજો તેમાં ના ફાવે. આવી રીતે અપાત્રનું દષ્ટાંત થયું.

હવે એથી ઊલટું પાત્રનું દષ્ટાંત અર્જુનનું છે. (આ કથા મહાભારતના ઇન્દ્રલોકાભિગમન પર્વના ૪૨થી ૪૬મા અધ્યાયમાં છે.) શંકરને તપ કરી રાજી કરી પશુપતિ અસ્ત્ર મેળવ્યું. પછી ઇન્દ્રનો મેળાપ થયો. ઇન્દ્ર તેને સ્વર્ગમાં લઇ ગયો. અને પોતાના ઇન્દ્રાસન ઉપર તેને બેસાડ્યો. પંચાળા ૪.માં મહારાજે એ વાત કરી છે કે અર્જુન એને એ દેહે કરીને સ્વર્ગને વિશે ઇન્દ્રાસન ઉપર કેટલાંક વર્ષ સુધી રહ્યો હતો. અર્જુન આમ મનુષ્યલોકનો માનવી પણ સદેહે સ્વર્ગમાં ગયો હતો, કારણ કે તે નરનો અવતાર હતો અને શ્રીકૃષ્ણ નારાયણના અવતાર હતા. નરનો અવતાર એટલે બાકી શું ? તેનું ધ્યાન તો ભગવાનના ચરણકમળમાં જ સંલગ્ન રહેતું. ઇન્દ્રે તેને સ્વર્ગમાં વધારે રાખવા બહુ બહુ ઉપાય યોજ્યા. છેવટે સર્વથી શ્રેષ્ઠ ઉર્વશી નામની અપ્સરાને મોકલી. તેણે ઘણા હાવભાવ કર્યા. નૃત્ય-વાદન અને ગાન-એ ત્રણ જ્યાં ભેગાં થાય ત્યાં કોણ મોહ ના પામે ? તેમાં વળી ઉર્વશીનો નાચ અને ગાન. છતાં અર્જુન તો ભગવાનની મૂર્તિનું સ્મરણ કરી પર્વતપ્રાય અણનમ રહ્યો. ઉર્વશીનું ધાર્યું ના થયું તેથી ઉર્વશીએ છેવટે થાકીને અને કંટાળીને શાપ દીધો કે જા તું વ્યંઢળ થજે. ઇન્દ્રે છેવટે તેનું સાંત્વન કર્યું અને કહ્યું કે પાંડવોને બાર વર્ષ વનમાં રહેવું પડશે અને એક વર્ષ ગુપ્ત વેષે રહેવું પડશે તે વખતે વ્યંઢળ સ્વરૂપ તેને બહુ કામ આવશે. નહીં તો અર્જુન કોઇ રીતે ઢાંક્યો રહે તેમ નહોતો. એટલે આ શાપ તેને આશીર્વાદ રૂપ બનાવ્યો અને ઇન્દ્રે કહ્યું કે તે તેરમું વર્ષ પૂરું થશે એટલે પાછું પુરુષાતન તને હતું તે સ્વરૂપે પુનઃ પ્રાપ્ત થશે. આમ અર્જુન ભગવાનનો ભક્ત હતો તો ન તો ઇન્દ્રાસનથી લોભાયો કે ન તો કામવાસનાથી દબાયો. આમ ભગવાનના ભક્તનું રક્ષણ તો ભગવાન

જ કરે. બીજાથી તેમ ના થઈ શકે. ભગવાન જેને પોતાના ગણે તેને બધુ આપી દે. તે વખતે કંઈ જુએ નહીં કારણ કે ભગવાન સ્વતંત્ર છે.

અર્જુનની સ્વરૂપનિષ્ઠા હતી એટલે તે નિર્ભય હતો. ગમે તે વખતે ભગવાન તેને જે કહે તે જ તે નિઃશંકપણે કરે. જ્યારે યુધિષ્ઠિરની ધર્મનિષ્ઠા હતી એટલે અર્જુન જેટલો તે ભગવાનની મૂર્તિ વિશે નિષ્ઠાવાળો નહોતો. મહાભારતની લડાઈ પૂરી થઈ ત્યાર પછી રાજ્યાભિષેકનો વખત આવ્યો. તે ઘણો શોક કરે અને રડે. અને કહે કે લોહીથી ખરડાયેલી ગાદી ઉપર મારે બેસવું નથી. બધા ભાઈઓએ સમજાવ્યા પણ માને નહિ. દ્રૌપદીએ ઘણું કહ્યું, પણ એકના બે ના થયા. અર્જુને બહુ કહ્યું ત્યારે કહ્યું કે અરેરે અભિમન્યુ મરી ગયો. કોઈ છોકરાઓ રહ્યા નહિ અને હું બુદ્ધો થઈને મારે રાજ્યગાદી શું કરવી છે. કુંતીજીએ બહુ સમજાવ્યા. તેમને યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, ‘બા’ તું મારી જોડે બોલીશ નહિ. કર્ણ તારો દીકરો એટલે મારો ભાઈ. તેનો અંગૂઠો જોતો ત્યારે મને એમ થતું કે બા તારો અને તેનો અંગૂઠો એક જ જાતનો છે. એટલે મને વહેમ તો પડતો કે એ તારો દીકરો હશે. પણ તે એ વાત અત્યાર સુધી છાની રાખી ત્યારે તેનો નાશ કરવાનો વખત આવ્યો. અરેરે ! બા તે આ વાત અત્યાર સુધી શું કરવા છાની રાખી? જા હું શાપ દઉં છું કે આજથી કોઈ સ્ત્રીના પેટમાં છાની વાત ના રહેશે. ત્યારથી કોઈ સ્ત્રીના પેટમાં છાની વાત રહે નહિ. કોઈ ગુપ્ત વાત કે મંત્ર હોય તે સ્ત્રીને ના કહેવાય. શ્રીકૃષ્ણે પછી બહુ સમજાવ્યા ત્યારે માન્યું અને યુધિષ્ઠિર અને દ્રૌપદીને સાથે બેસાડી રાજ્યાભિષેક કર્યો. છતાં યુધિષ્ઠિરના મનનો ખેદ શમ્યો નહિ, પછી તેને ભીષ્મ પાસે લઈ ગયા. ભીષ્મે બહુ પ્રાર્થના કરી કે હે ભક્તવત્સલ

પ્રભુ, મારા અંત વખતે અહીં પધારી મારા ઉપર બહુ કૃપા કરી. પછી ભગવાને કહ્યું કે એ તો ઠીક, પણ અમે તો બીજા કામે આવ્યા છીએ. આ યુધિષ્ઠિરને મોહ થયો છે તે તમે ટાળો. કૃષ્ણ કહે છે કે મેં બહુ કહ્યું, પણ મારું તો તેમને મનાતું નથી. ભીષ્મ કહે છે કે હું મરવા પડ્યો છું, મારામાં કશીયે શક્તિ નથી. ભગવાને કહ્યું કે તે શક્તિ હું આપીશ. શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ અને ભીષ્મે બોધ કર્યો તેનું શાંતિપર્વ થયું. આમ ભગવાન ગમે તે દ્વારે પોતાનું કાર્ય કરાવે અને જે શરણાગત થાય તેને પોતાની શક્તિ આપે.

રાજા કોઈને અધિકાર આપે તો તેને કામ કરવાની સત્તા પણ આપે છે અને બધી અનુકૂળતા કરી આપે છે. તેને નોકર-ચાકર-બંગલો-કારકુનો-શિરસ્તેદાર બધું આપે. તેમ ભગવાન પોતાના શરણાગતને જ્યારે અધિકાર આપે છે ત્યારે તેને અંગે જે જે ઐશ્વર્ય-સત્તા વગેરે જોઈએ તે બધું આપે છે અને જગતમાં તેને શ્રેષ્ઠ બનાવે છે. લક્ષ્મીનારાયણ દેવનો દાખલો આપી કહ્યું કે તેમના બાપ તથા ભાઈ સત્સંગમાં નહીં, પણ દેવેએ અહીં આવી ભગવાનને ઓળખી આશરો કર્યો તો વડીલાત શરૂ કરતાં ત્રણ વર્ષની અંદર મુનસફ થયા ત્યારે તેમના પિતાને સાચી સમજણ પડી અને છેવટે લેખ લખતા ગયા કે તેમના બધા અંત્યેષ્ઠિ સંસ્કાર દેવે કરે. દેવેની પોતાની સ્થિતિ કેવી ઊજળી છે ? અમદાવાદમાં સરકારે તેમને ખાસ કરીને ત્રણ વર્ષને બદલે પાંચ વર્ષ રાખ્યા અને બહુ માન વધાર્યું અને બહુ પ્રતિષ્ઠિત થઈ ગયા. એ બધો ભગવાનના આશરાનો પ્રતાપ. (આ વાત થઈ ત્યાર પછી તો તે અમદાવાદમાં આસિસ્ટન્ટ જજ અને એડિશનલ સેશન જજ નિમાયા છે અને હાલ તો ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ છે.)

સંત - અમૃત - ઉપદેશ

(નોંધ :- કચ્છ-ભૂજના મહાપ્રતાપી સંત સમર્થ સ્વામી અ.નિ. શ્રી અક્ષરજીવનદાસજીએ અનેક મુમુક્ષુઓને આલોક-પરલોકમાં સુખિયા કરી એકાંતિક ભક્તો બનાવ્યા છે. તેઓશ્રી અવારનવાર કચ્છના હરિભક્તોને પત્રદ્વારા હરિ મંદિરની સેવા કાળજી શ્રીજી આજ્ઞાનુસાર કરવા અંગેની સૂચનાઓ આપતા. આવા પત્રોમાંથી મંદિરનાં સેવા-વ્યવહાર ઉપરાંત, સર્વજીવ હિતકારી અમૃત-ઉપદેશો પણ ખુબ કાળજીપૂર્વક આપતા. આવા પરોપકારી પ.પૂ.સ.ગુ. અ.નિ. અક્ષરજીવનદાસજીએ હરિભક્તો-સંતો પ્રત્યે લખેલ પત્રોમાંથી સર્વજીવહીતાવહ ઉપદેશોના અંશો “સત્સંગ પ્રદીપ”માં પ્રગટ કરવાની પરવાનગી ભૂજ મંદિરના મહંત સ્વામી સ.ગુ. પૂરાણીશ્રી ધર્મનંદનદાસજીએ રાજી થઈ આશિષપૂર્વક આપવાથી આ વિભાગમાં તે તે અંશો ક્રમશઃ આપવામાં આવશે.)

“....શ્રીજી મહારાજે અન્નવસ્ત્ર આપ્યું છે તો ઘુંચાયેલું કોકડું (વ્યવહાર સંબંધી) ઉકેલી સહુ સહુનું રસ્તે પાડીને આપણે આપણા જીવનું કરી લેશું ત્યારે સર્વે કામ પૂરાં થશે. માટે એ વાતનો અતિશય આગ્રહ રાખશું તોજ જીવનું બનશે. કારણકે મોહજાળ છોડતાં છૂટે તેવી નથી એવી ચીકણી છે. માટે શાંત સ્વભાવથી સહુને નોરમાં રાખી (સાચો રસ્તો બતાવી) બીજાના સ્વભાવ ન ગણીને જેટલી ચોખ થાય તેવી હોય તેટલી કરી નાખવી ને જેમ ટાણે છોડો આવે તેમ કરવું. ને શ્રીજી મહારાજની નાની મોટી આજ્ઞા ઉપર ઘણી સુરત રાખવી. ને વ્યવહાર પણ આજ્ઞાને અનુસરીને કરવો. જેટલું દુઃખ થાય છે તે આજ્ઞા લોપવાથી થાય છે. એટલા માટે વ્યવહાર પણ આજ્ઞા અનુસારે સ્થિર વૃત્તિથી કરવો પણ મનના ઉત્થાન (સંકલ્પ) પ્રમાણે ન કરવો એ વાતની સહુને ભલામણ કરશો.....”

— X X —

“....ભગવાન ભજી આપણા જીવનું કરી લેશું ત્યારે જ સુખિયા થાશું. આલોકનું ભીખારીના પકવાન જેવું ને કાગડાના શ્રાદ્ધ જેવું છે. માટે સાંખ્ય વિચાર તથા વસ્તુ વિચાર કર્યા વિના મોહ મટે તેમ નથી. મોટાનો સિદ્ધાંત તો એવો છે-જે અન્નવસ્ત્ર મળે તો ભગવાન ભજી લેવા એ જેવો બીજો કોઈ સુખનો ઉપાય નથી. બાકી તો “રાજા બી દુઃખીયા રંક બી દુઃખીયા વિકારસે, વિના વિવેક ભેખ પણ દુઃખીયા, જુઠા તન અહંકારમેં”. માટે મોટાના શબ્દો વાંચી મનન કરી જીવમાં ઉતારવા. ને હંમેશા સત્ત્વમાં રહેવું. કોઈનો રજોગુણી-તમોગુણી સ્વભાવ જોઈને આપણે તપવું નહિ.....”

— X X —

“....જગમેં વેરી કોઈ નહિ, જો મન શીતળ હોય

ક્ષમા ખડગ જેહિ હસ્તમેં, દુરીજન રહેન કોય.”

માટે શાંતિ જેવું કોઈ તપ નથી. સંતોષ જેવું કોઈ સુખ નથી. તૃષ્ણા જેવી કોઈ વ્યાધિ નથી દયા જેવો કોઈ ધર્મ નથી.....”

“સત્સંગ પ્રદીપ” ને ભેટ આપનારની શુભ નામાવલિ			
રૂા. રકમ	નામ	ગામ	પ્રસંગ

૧૦૦૦-૦૦	રાજેશભાઈ નટવરલાલભાઈ દોશી	મુંબઈ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	દેવપ્રસાદભાઈ નટવરલાલભાઈ	વડોદરા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
	ચૌહાણ		
૫૦૦-૦૦	અશ્વિનભાઈ બાબુભાઈ શાહ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	ભરતભાઈ બાબુભાઈ શાહ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	કમ્લેશભાઈ બાબુભાઈ શાહ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	મનન શરદભાઈ શાહ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	હર્ષ અશ્વિનભાઈ શાહ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	હાર્દિક અશ્વિનભાઈ શાહ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે

—:: અક્ષરનિવાસ ::—

(૧) શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળના સભ્ય, પ. ભ. શ્રી અશોકભાઈ કોઠારી - અમદાવાદમાં તેમના નિવાસ સ્થાને ભગવત્ સ્મરણ કરતા કરતા તા. ૧૪-૯-૨૦૨૧ના રોજ અક્ષરનિવાસી થયા છે. પ. ભ. અશોકભાઈએ સત્સંગ અને ભક્તિ કરતાં એવી દઢ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી હતી કે તેમની છેલ્લી ગંભીર માંદગીમાં અખંડ ભગવત્ સ્મરણ કરતા હતા. જે આદર્શરૂપ છે. ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ પ. ભ. અશોકભાઈને પોતાની સમીપ સુખ આપે અને કુટુંબજનો અને સ્નેહીઓને તેમનો વિયોગ સહન કરવાનું બળ આપે એવી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

(૨) શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળના સભ્ય પ. ભ. શ્રી રમેશભાઈ દવે તા. ૨૫-૯-૨૧ના રોજ પુના મુકામે ભગવત્ સ્મરણ કરતા કરતા અક્ષરનિવાસી થયા છે. અત્રે એ ઉલ્લેખનીય છે કે ભગવાન સ્વામિનારાયણે જેતલપુરમાં મહુધાના વિપ્ર ઇશ્વરજીમાંથી બ્રહ્મરાક્ષસને કાઢીને ઇશ્વરજી વિપ્રને આશ્રિત સત્સંગી કરેલા પ. ભ. અ. નિ. રમેશભાઈ તે ઇશ્વરજી વિપ્રના વંશજ અ. નિ. કાંતિલાલ મોતીલાલ દવેના જમાઈ થાય અને સારા સત્સંગી હતા. ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ પ. ભ. રમેશભાઈને પોતાની સમીપનું સુખ આપે અને તેમના કુટુંબીજનો તથા સ્નેહીજનોને તેમનો વિયોગ સહન કરવાનું બળ આપે એવી નમ્ર પ્રાર્થના.

આજીવન લવાજમ :
દેશમાં રૂ. ૨૫૦-૦૦
છૂટક નકલ રૂ. ૫-૦૦

Registered with Registrar of News Papers for India Under No. GujGuj/2016/69394
Postal Regd. No. VDR (E)/355/2020-2022 Valid Upto 31-12-2022
Posted at RMS, Vadodara on 22nd of Every Month

સત્સંગ પ્રદીપ

શુદ્ધ વર્તન

“.....મુળજી બ્રહ્મચારી (લોચા. ૭) દરેકમાં ભગવાનને જ જોતા હતા. તેમને સ્ત્રીપુરુષનો ભેદ જ નહોતો. તેથી મહારાજે તેમને સ્ત્રીઓ જોડે વાત કરવાની છૂટ આપી હતી. પણ મહારાજ સ્વધામ પધાર્યા પછી તેમણે તેવું કર્યું નહિ. તે ઉપરાંત એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે સ્ત્રીઓના હાથે રંધાયેલી રસોઈ પણ જમવી નહી. તે પ્રતિજ્ઞા એટલે સુધી કરી કે હું તો નહી જમું પણ મારા વંશના હશે તે પણ નહિ જમે. બાકી શિક્ષાપત્રીમાં મહારાજની આજ્ઞા તો જ્યાં સ્ત્રી પીરસનાર હોય ત્યાં જમવાની ના છે. સ્ત્રીના હાથનું રાંધેલું જમવાની ના નથી, છતાં તે આવી રીતે વર્ત્યા અને બીજાને વર્તાવ્યા.....”

-“સત્સંગ સુધા” માંથી

BOOK-POST

From :

Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal
Ashwinbhai Babubhai Shah,
“Gurukrupa”,
Zaghdia Pole, Nagarwada,
NADIAD-387001. (India)

To/પ.ભ.શ્રી

Owner : Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal. Publisher : Ashwinbhai Babubhai Shah
Printer : Bipinbhai Ratilal Patel and Printed at : Vakal Printery, No. 01-17-475-951-000-101 of Ward No-1
situated at Jogidas Vitthal's Pole, Raopura, Vadodara.
Published from : “Gurukrupa”, Zaghadia Pole, Nagarwada, Nadiad-387001 (India).
Editor : Ashwinbhai Babubhai Shah

વર્ષ : ૬ : અંક : ૬

૨૨-૧૦-૨૦૨૧

16

ઓક્ટોબર-૨૦૨૧

સત્સંગ પ્રદીપ